

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК

НАШ ЈЕЗИК

НОВА СЕРИЈА

Књ. VII св. 1—2

БЕОГРАД 1955

САДРЖАЈ

	Страна
1. А. Белић: Друштвена утицај на развитак српскохрватског књижевног језика	1
2. М. Стефановић: Граница слога у речима српскохрв. језика	14
3. Милија Сташић: Греботни и гребашни	31
4. К. Тарањовски: Међународни славистички састанак у Београду	41
5. Језичке науке	51

УРЕЂУЈЕ ОДБОР

Секретар Уредничког одбора — Бранислав Миладиновић

Народна књига

ИЗДАВАЧКО ПРЕДУЗЕЋЕ
БЕОГ АД 1955

Штампа Графичко предузеће „Академија“ - Београд, Космајска ул. бр. 28

ГРАНИЦА СЛОГА У РЕЧИМА СРПСКОХРВ. ЈЕЗИКА

Слог је у науци о језику често био предмет интересовања; појединим странама проблема слога бавили су се многи фонетичари, а у свим познатијим приручницима фонетике се, краће или опширније, говори о слогу. И, мада се не може рећи да је овај очевидно сложени проблем свестрано расветљен, свакако је утврђено шта је уствари слог и који су његови битни елементи. А на основу тих елемената није немогуће одредити границу слога, која нас овде углавном занима.

У науци о нашем језику се управо баш о граници слога највише и говорило. А од свега што је овоме питању посвећено несумњиво је најзначајнија расправа А. Белића, *Граница слога у српскохрватском језику*,¹ у којој се научним методом утврђује где је та граница у вишесложним речима нашега језика. Поред те расправе вредни су пажње и прилози који о овоме питању говоре више са гледишта његове практичне примене у језику, који се, тј., границом слога баве као проблемом правописа, који — да одређеније кажемо — настоје да утврде правила како преламати вишесложне речи при преношењу њихових делова у следећи ред и у каквом међугласовном положају треба стављати писмени знак (-) тога прелома. Сви су се, дакако, слагали, и слажу се, да слог чини самогласник, сам или са сугласником, једним или више њих, па да, према томе, речени знак за преламање речи треба стављати иза самогласника а испред сугласника. Али ово врло просто правило је једноставно применљиво само када самогласници и сугласници долазе наизменично један за другим.

¹ Зборник у част Богдана Поповића, Београд 1929, 273—286.

Међутим, када у средини речи имамо више сугласника у групи, овај проблем није тако једноставан. У овом је случају граница слога испред целе те групе сугласника, или је пак разбија на два дела. А да ли ће бити ово једно или друго зависи од многих, од врло многих елемената који су различни не само у различним језицима него каткад и у различним говорима једног истог језика, а који су често и индивидуално друкчији. И зато управо толико неслагања у схватањима где треба стављати знак (-) за преношење дела речи у нову врсту. Зато, такође, и код писаца код којих се у стављању овога знака огледа одређен систем понекад има неслагања.

Значи ли то онда да у науци о језику треба дићи руке од овога проблема као нерешива? То, наравно, не ни у ком случају. Слог, додуше, осим изузетно, није никаква семантичка, али јест фонетска, боље рећи фонолошка целина, и као такав он мора бити предмет проучавања и мора се, према томе, тежити расветљавању свих питања која с проблемом слога стоје у вези. Ја овим својим чланком желим дати један мали прилог томе, а у њему ћу се освртати поред наведене расправе проф. Белића још и на оно што Белић даје у појединим издањима свога правописа¹, затим на оно што о слогу говори Б. Милетић², па на Ј. Вуковића *Границу слога и расстављање речи на слоге*³, као и на чланак А. Белића — *Поводом расправе проф. Ј. Вуковића (у продужењу те расправе)*⁴, даље на: И. Мамузића: *За практичну поделу речи на слоге*⁵, па на предлог Правописне секције Хрватског филолошког друштва, који је на истом месту (у загребачком Језику) изнео Љ. Јонке, на Белићев одзив на ова два последња чланка⁶ и, најзад, на И. Мамузића напис *Уз чланак проф. Белића о подели речи на слоге*⁷, — где се (у свим тим чланцима, мислим)

¹ Од 1923, 1929, 1934 и 1952.

² Основе фонетике српског језика, Београд 1952, стр. 63—66.

³ Наш језик књ. V н. с., стр. 103—117.

⁴ Наш језик књ. V н. с., стр. 118—125.

⁵ Jezik II, 54—57. Загреб 1953.

⁶ А. Белић, О упрошћавању поделе на слоге у српскохрватском језику. Наш језик књ. V н. с., стр. 141—164.

⁷ Jezik III, 1955, 145—151.

износе различна, често опречна гледишта која су, пре свега, резултат оне сложености проблема што смо је напред нагласили. Али до ове опречности долази и услед мешања различних гласовних, па и не само гласовних, елемената којима се граница слога одређује са местом на коме се може стављати знак за преношење дела речи у други ред, што се не мора увек подударити са границом слога.

А да се ово двоје не мора свакад подударати дао је доказа и сам проф. Белић, који се, како је познато, у свим издањима правописа и у свим посебним расправама код нас највише залагао за правилно дељење вишесложних речи при преношењу њихових делова у следећи ред.

У нашим правописима и граматикама, као и у граматикама већине словенских језика, дуже времена је давано правило да при подели речи на слоге група сугласника у средини речи припада другоме слогу само ако се она у дотичном језику јавља на почетку речи; а ако то није случај, онда је граница слога између тих сугласника. Проф. А. Белић у својој горе наведеној расправи¹ показао је да се поједине сугласничке групе не понашају подједнако на почетку и у средини речи, да је и међусобни однос сугласника у тим групама различит у овим двама позицијама, па да отуда оно што је битно за почетак није такво и за средину речи. Зато је Белић потражио и, у истој расправи, дао други, научнији принцип одређивања границе слога у речима руководећи се при томе природом гласова и полазећи од свога личног осећања, а потврђујући ово, и једно и друго, примерима поделе речи на слоге код Вука Караџића, Ђ. Даничића и Б. Поповића. И тако је код нас настала позната Белићева подела речи на слоге, за коју је често истицано да захтева изузетну језичку стручност и потпуно познавање природе гласова, па да је зато треба одбацити и утврдити проста правила за поделу речи на слоге тамо где се јавља потреба за њом.

Белићевој одбрани постављених принципа за стављање знака при преношењу делова вишесложених речи у нову врсту, која је (одбрана) заснована на подударности језичког осе-

¹ Зборник у част Богдана Поповића, стр. 273 и 274.

ћања са оним што је његова нешто сложенија правила прописују,¹ с нашег гледишта би се могло додати: да се од свих образованих људи може захтевати познавање основне природе сугласника матерњег језика.

Али како за доследно уједначено утврђивање границе слога није довољно ни само познавање природе сугласника, већ је то скопчано с многим другим моментима: с акцентом и његовом природом, с интонацијом слога и интонацијом уопште, с квантитетом слога, са семантиком делова речи који се одвајају и др., — то цео проблем чини знатно сложенијим, јер је очевидно врло тешко тако срећно комбиновати сво ове елементе да би се могао утврдити један одређени систем поделе речи на слоге који би био применљив на све случајеве. Тога је био свестан и проф. Белић када је утврђивао своје принципе за одређивање границе слога, а то су му потврђивали и случајеви Вукова и Даничићева отступања од оних њихових примера на којима је Б. засновао своју поделу према међусобној вези и односу гласова у датим сугласничким групама. Зато је коначно у чланку *О упростићавању поделе на слоге*² своје раније инсистирање на доследно гласовној подели свео на захтев за неодвајањем само слога који су најтешње међусобно повезани и код којих нема отступања, или су одвећ ретка отступања, у писаца с поузданим језичким осећањем, — на захтев, наиме, да струјни (с, з, ш, ж, ф и х) увек иду са сугласницима иза себе, ма какви они били, а да се у свим осталим случајевима знак за преношење ставља између сугласника.

До сагласности у томе да је проблем утврђивања тачне границе слога одвећ сложен дошла је и Комисија српских и хрватских језичких стручњака којој је поверена израда јединственог правописа, па је у својим претходним разговорима (од априла 1955) о принципима правописа дошла до

¹ Исп. Белићеве речи: „Ја сам већ једном рекао да правописна правила о дељењу речи на слоге не треба учити већ само испоредити (мисли — с његовим правилима) дељење на слоге које постоји код сваког ко познаје свој језик“ (Наш језик V, стр. 156).

² Наш језик књ. V н. с., стр. 160.

заједничког гледишта да у новом правопису треба оставити више слободе за стављање знака (-) при преношењу делова речи у следећи ред. И врло је вероватно да ће се то и усвојити, па је, по нашем мишљењу, потребно дати објашњење значи ли то потпуно отступање од правила досадашњег правописа¹ и хоће ли онда настати у овоме некакав правописни хаос.

Ја држим да неће. Неће, мислим, ако се остави потпуна, или скоро потпуна слобода писцима и писарима да одвајање на слоге врше по своме осећању (ја никако за ограничење слободе не сматрам ако се, рецимо, у правопису каже да се сугласници, један или више њих, сами не могу преносити у нову врсту, или да, сем у случају речи с префиксом, граница не може доћи иза сугласника а испред самогласника), јер су досадашња правила (и Белићева и Боранићева) одговарала „природном дељењу“, како су то писци правописа при образложењу својих принципа поделе речи наглашавали. Поготову сам уверен да нико неће границу слога стављати између струјних сугласника *с, з, ш* и *ж* на првом и осталих сугласника на другом месту, пошто су набројени сугласници и по природи својој, а у многим случајевима и по пореклу, неодвојиво тесно везани за сугласнике иза себе. И зато А. Белић, с правом, за крајње упрошћене сматра она правила о подели речи на слоге која би захтевала да се чувају од разбијања сугласничке групе са струјним сугласницима на првом месту. Издвајање гласова *х* и *ф* од остала четири струјна сугласника никако не оправдава некакав изразито друкчији карактер њихов, какав за сугласник *ф* налази Ј. Вуковић у своме чланку о граници слога и растављању речи на слоге², него само факат што сугласника *х* и нема у народном изговору и што је *ф* глас туђег порекла³, па се за њих, природно, не може имати осећање као за остале струјне сугласнике.

¹ С. А. Белићем се у питању поделе речи на слоге углавном слаже и Д. Боранић; в. последње издање његова правописа од 1951, стр. 70—82.

² Наш језик, књ. V н. с., 105—109.

³ А. Белић. Граница слога..., Зборник у част Богдана Поповића, стр. 277.

Ако се због сложености проблема слажемо да треба допустити и ширу слободу при стављању знака за обележавање прелома речи, па зато допуштамо упрошћавање досадашњих, ми тиме нисмо и за давање неких вештачких правила; ми не можемо бити за правила Правописне секције Хрватског филолошког друштва, нити за она што их даје И. Мамузић. За последњи предлог проф. Белића мало пре рекосмо да првим својим делом потпуно задовољава. И ја баш зато сматрам да ту и није потребно постављати неко правило, јер ће се и без њега по њему поступати. У другој делу своје овај предлог захтева да се разбијају све сугласничке групе у којих на првом месту није неки од струјних сугласника и обавезује на дељење речи које свакад неће бити у складу с природом изговора. Зато ће, мислим, бити боље да се више остави могућности за природно дељење онима што имају осећања за њега.

На утврђивање границе слога у вишесложним речима без везе с тим где треба стављати знак за преношење делова речи у следећу врсту мора се друкчије гледати. И поред све сложености и изукрштаности бројних елемената који су од утицаја на њу, границу слога ипак није немогуће тачно одредити, иако при давању практичних правила за њену примену у правопису никако није могуће истовремено узети у обзир све те елементе. Потребно је само забавити се свима њима и утврдити који од ових елемената има пресуднији утицај на границу слога. Ваља најпре истаћи оно што су други раније констатовали, што је код нас, рецимо, проф. Белић стално истицао, да је, наиме, за утврђивање границе слога, сем у случајевима када се она поклапа са семантичком границом између делова сложених речи, од свега другог значајнија природа сугласника, да од овакве или онакве природе њихове, пре свега, зависи да ли се групе сугласника разбијају том границом или она иде испред целе сугласничке групе. Али је по нашем, а и не само по нашем, мишљењу и квантитет слогова ту од врло великог значаја. Њега не превиђа ни проф. Белић¹, иако га не узима у обзир при давању

¹ Указујемо на констатацију проф. Белића да граница слога може бити друкчија у вези с различним моментима, између осталог и у вези с дужином вокала (Зборник у част Богдана Поповића, стр. 285—286.

практичних правила за своју поделу речи на слоге, а Б. Милетић и посебно истиче улогу коју овде има „дужина претходног а можда и потоњег вокала“¹. Улога дужине вокала, нарочито претходног слога, ипак се не истиче у довољној мери. Ја мислим да је граница слога с ретким отступањима непосредно иза дугог вокала без обзира на то да ли иза њега долази један, два или више сугласника, а скоро и без обзира на природу тих сугласника. Да бисмо ово потврдили навешћемо неколико примера вишесложних речи у којима иначе гласовна граница слога разбија сугласничку групу. Познато је да се сонанти: *р, л, љ, в* и *ј* (у којих не преовлађује експлозивни карактер) када у сугласничкој групи дођу на прво место увек одвајају од свих сугласника и да је, према томе, граница слога у примерима: *Бѡр-ка, Гѡв-ро, Мѡр-ѡа, Мѡр-ко, Пѡв-ле, ѡл-ва, сѡѡл-но, ѡр-ла, цѡр-ски, гѡсѡдѡр-сѡво* итд., каква је овде означена². Међутим, ако полазимо од изговора, од кога се мора полазити јер је слог изговорна јединица³ — није тешко осетити да у наведеним примерима граница слога иде непосредно иза самогласника, а целу сугласничку групу оставља наредном слогу, и природна подела ових речи на слоге била би: *Бѡ-рка, Гѡ-вро, Мѡ-рѡа, Мѡ-рко, Пѡ-вле, ѡ-лва, сѡѡ-лно, ѡ-рла, па чак и: цѡ-рски, гѡсѡдѡ-рсѡво*.

За последња два и сличне примере, нарочито када се оваква подела види у тексту, можемо рећи да су то унеколико посебни случајеви, да је у њима, пре свега, овако постављеном границом нарушена нека више визуелна, али не само визуелна, симетрија и хармонија. Осим тога овде има још један моменат који није без извесног утицаја на границу слога, али ћемо о њему говорити касније. А у прилог изнетог мишљења о месту границе слога непосредно иза дугих вокала говори и начин Даничићеве поделе у неким примерима, где се он у стављању знака за пренос делова речи у

¹ Основи фонетике српског језика, стр. 56.

² Овако је обележена граница слога у правописима А. Белића и Д. Боранића, у Милетићевим Основама фонетике и у већини данашњих школских граматика српскохрв. језика.

³ Зборник у част Богдана Поповића, стр. 282.

нову врсту не слаже с В. Караџићем; испор. његове примере: *пра-вда*, *пра-вдом* и *књиже-вник*, које проф. Белић даје у својој расправи о граници слога¹.

Околност што су и дужине различне у појединим дијалектима нашег језика, што неки од њих никако и не познају дужина, што се то својство преноси и на средине са иначе књижевним изговором, — знатно умањују значај дужине за одређивање границе слога. И природно је да ће у овим примерима уз потпуно или и делимично редуцирану дужину претходног вокала граница односних слогова бити друкчија, да ће она бити углавном онаква каквом је чине природа сугласника, а делимично и други моменти који на њу утичу.

А не само да су дужине вокала у различним језицима и у различним дијалектима истог језика, па и код појединаца, различите него може бити неједнака и природа сугласника, која је, свакако, неупоредиво постојанија од дужине вокала. Свакоме ко је посматрао гласовни систем појединих наших дијалеката мора бити јасно да се експлозивни сугласници, рецимо, не изговарају свугде с једнаком експлозивношћу, да је ова експлозивност неједнака нарочито у вези с другим сугласницима², да и сонорност и фрикативност, које су од нарочитог значаја за овакву или онакву границу међу слоговима, такође, и индивидуално могу бити различите. И утолико је неразумљивије схватање према коме принципи за поделу речи на слоге треба да буду исти у различним језицима³, у нашем, рецимо, и у чешком језику, или, што је још више за дивљење, у нашем и енглеском чак. Нико, ваљда, не пориче да међусобна веза и однос гласова, у првome реду, одређују границу слога. А да је овај однос и у сродним језицима различан — то се и не може порећи; у једнима се, например (као у српскохрватском), асимилација звучности

¹ Зборник у част Богдана Поповића, стр. 282.

² Наш језик књ. V н. с., стр. 118.

³ Такво мишљење код нас су најчешће истицали противници досадашњег начина растављања речи на слоге; в., поред осталог, Jezik III св. 2, 146.

сугласника врши редовно према следећем, а у другима (као у пољском) — и према претходном сугласнику. А. Абеле у својој расправи о слогу¹ (израђеној 1917 г. на основу експерименталних испитивања што их је она сама вршила у Институту за фонетику ондашњег Петроградског универзитета под руководством проф. Л. В. Шчербе, а објављеној 1924)² многим констатацијама потврђује да су проблеми слога уопште, и посебно његова граница, у различним језицима неједнаки. Ми ћемо се овде позвати на две од тих констатација. Прва од њих је изражена речима: „Све најразвијеније теорије слога су пре свега изграђене углавном на чињеницама само три нова западноевропска језика и изводе закључке на основу факата који немају општег значаја и нису у стању да објасне чињенице стране тим језицима“³, а другом се истиче да ће „претставник руског језичког осећања разделити тај низ гласова (реч је о гласовном комплексу без одређеног значења — *rtapastla*) на следеће групе: *rtapa-stla*, а претставник другог језичког осећања може га поделити на *ṛ-ta-pas-lla* или *ṛ-tap-ast-la* и сл.“⁴ Колико природе гласова и остали одговарајући чиниоци могу бити различити и у дијалектима истог језика нека послужи овај закључак истог писца: „Мада се у нормалном изговору оних што говоре књижевним наречјем сматрају двосложним (речи: *lauva* и *kaija* ...) испитивање показује да у средњелектонским говорима, којима припада и дијалекат који лежи у основи мојих испитивања, у брзом говору те речи се изговарају једносложно (*lai̯a*, *ka̯a* итд.)“.

Очевидно, ако је гласовној граници слога у српско-хрватском језику, тј. граници слога која се одређује на основу природе његових гласова, и оправдано чинити какве приговоре, ово не може бити зато што она није као у другим језицима, већ што права граница слога неће свакад бити она која проистиче из саме природе сугласника, него често зависи и од квантитета вокала. Можемо, штавише, рећи да је природа сугласника

¹ А. Абеле, Къ вопросу о слогѣ. — *Slavia* III, стр. 1—34.

² Види информацију коју аутор даје на првој страни своје расправе.

³ А. Абеле, Къ вопросу о слогѣ, 3.

⁴ *Ibid.* 19

само у једном случају, тј. у случају када се у сугласничкој групи у средини речи на првоме месту налази сонант *j* претежнија од дужине вокала. Сви остали сонанти, мислим и прави сонанти, иза других вокала, како смо напред показали, припадају следећем слогу иако их њихов делимично несложно-вокалски карактер вуче претходном вокалу, услед чега су они према свим досадашњим поделама речи српскохрв. језика на слоге одвајани од сугласника иза себе. Уствари, једино сонант *j*, врло сличан несложном елементу једнога дифтонга, (*aj*, *ej*, *uj*, *oj* и *uj* су изговором истоветни с дифтонзима оних језика који за њих знају) и, као такав, природом својом најтешње везан уз непосредно претходни вокал¹, увек чини слог с тим вокалом, без обзира на његову дужину разуме се, — ако иза њега долази сугласник, као у примерима: *Āj-ровић*, *bāj-ка*, *brāj-ко*, *gāj-де*, *krāj-њћ*, *māj-ка*, *sjāj-но*, *Trāj-ко*, *šrāj-но* и сл.

Можда у неким примерима, као што су од наведених *krāj-њћ* и *sjāj-но* осећању границе слога иза *j* доприноси нешто и семантички моменат; у тим примерима се, наиме, делови изведених речи, њихов општи део и наставак, осећају оним што јесу, а ова чињеница није без извесног утицаја на границу слога. У неким језицима, у чешком, на пример, „одвајају се слогови и онда када претстављају наставке за грађење речи и за облике (исп. *kost-jo*, *mast-na* и сл.)“². Овај моменат је и код В. Қараџића каткад условљавао неуобичајену иначе поделу речи на слоге³. Па и код других наших писаца знак за обележавање прелома речи при преношењу у другу врсту понекад је између општег дела и наставка, макар природе гласова захтевала стављење тога знака на друго место. И уопште „граница слога“... може бити лако поремећена каквом асоцијацијом делова речи, напр. осећањем

¹ А. Абеле; Къ вопросу о слогѣ, 33.

² Наш језик књ. V. н. с., стр. 157.

³ „Қараџић кашто осећа наставак *ни* као засебан формативни елеменат и зато га одваја од осталог општег дела“ — каже А. Белић у својој расправи о граници слога (Зборник у част Богдана Поповића, стр. 277), када објашњава зашто Вук често и фрикативне сугласнике на првом месту одваја од сугласника *н* на другом месту.

каког дела као наставка.“¹ Ја сам управо и на овај моменат мислио када сам малопре казао да се у примерима *царски* и *господарство* може осећати и друкчија граница слога, а не само она која је тамо означена. Затим, када је реч о овим примерима, не треба сметати с ума да је *р* глас изузетне сонорности и да би он, као и сугласник *ј*, у таквом положају, тј. непосредно иза вокала а испред других сугласника, могао бити чвршће везан уз дотични вокал. Али је он ипак у овоме погледу ближе осталим сонантима него гласу *ј*. И ако водимо рачуна о гласовним целинама, што је овде битно, онда сугласник *р* иде заједно са сугласницима иза себе и припада следећем слогу. Ипак није искључено да ће у појединих претставника нашега језика преовладати и неки други моменат, нарочито ако је дужина претходног вокала у њих било колико редуцирана. А ако је тај вокал и сасвим без дужине, сугласник *р* ће, природно је, припасти претходном слогу (*господар-ство*).

На исти се начин и у случају са експлозивним сугласницима, које када су у сугласничкој групи на првоме месту код нас увек одвајају од осталих сугласника, уколико ово нису сонанти, — поступа противу природне поделе ако је дуг вокал непосредно испред њих. Јер је и у овом случају природна граница слога иза вокала а испред сугласничке групе с експлозивним сугласником на првоме месту, како то ми означавамо у примерима: *хлá-шка* (од *хлáдак*), *пé-шка* (према *пéш-ка*), *мá-гда* (према *Маг-далéна*), *Лé-пша* (дем. од *Лéпосава*, према *лéп-ша*), *бê-дно*, *жy-дно*, *жé-дна* (према *жéд-неши*), *жy-дња*, *пré-шња*, *смé-шња*, *сшré-пња*, *шé-шња*, *влá-кно*, *сy-кно*, *сшé-гнуши* (а *сшéг-но*). Примери у заградама показују да је природа сугласника овде одлучујући моменат за утврђивање границе слога само иза кратких вокала, јер та природа експлозивне одваја од наредних сугласника који припадају следећем слогу, изузев случајева када их сонорност правих сонаната привлачи у гласовну целину другог слога, као у примерима: *сшá-кло*, *мá-гла*, *й-гра*, *й-гла*, *пé-шља*, *зy-бља*, *сá-бља*, *сè-дло*, *јè-дро* и сл.

¹ А. Белић, Зборник у част Б. Поповића, стр. 285.

На посебном карактеру носних сонаната (*м, н и њ*) у вези с проблемом о коме говоримо задржао се проф. Белић у својој првој расправи о граници слога и тамо је о њима рекао да се они понашају као експлозивни сугласници¹. И доиста, они немају ону моћ да у целину слога коме припадају привлаче експлозивне сугласнике, на пример, као остали сонанти. А одсуство овога својства код њих је у вези са делимично експлозивном природом њиховом. Док се други сонанти граде уз комбинацију стварања преграде на једном месту и истовременог слободног струјања ваздуха другим путем, као сугласник *л*, рецимо, који се гради стварањем преграде (врхом језика) на алвеолима и истовременим слободним струјањем ваздуха по боковима језика, или као сугласник *ј*, при чијем изговору остаје релативно слободан пролаз ваздушној струји удубљењем по средини језика док се крајевима његове горње површине прави преграда тој струји. При изговору сугласника *м, н и њ* имамо такође и препреку ваздушној струји и релативно слободан пролаз за исту, прво — на уснама (за *м*) или на алвеолама, односно на предњем делу предњих небаца (за *н и њ*), а друго — кроз нос. Само што је код ових сугласника препрека ваздушној струји потпунија него код оних првих, и утолико је сонорност њихова слабија. Сугласници *м, н и њ* су, дакле, првим делом својим експлозивни сугласници, иако су, дакако, и сонанти. У зависности од тога који је од ова два момента код њих претежнији, у чему може бити и индивидуалних разлика међу појединцима, носни сонанти се понашају као експлозивни сугласници или као остали сонанти. Експлозивне сугласнике који су испред њих носни сонанти привлаче само уколико је код њих (тј. код ових последњих) сонантски карактер претежнији од експлозивног. Ако је пак њихова експлозивност изразитија, ови гласови су границом слога на извештан начин одвојени од непосредно претходних експлозивних сугласника, па је сасвим разумљиво што једни теоретичари границе слога ову обележавају на следећи начин: *јѐд-на, љддиг-нуџи, срѐд-њџи, ѡрѐд-њи, зѡјѐд-но, јѐд-нѡко, џѡк-нуџи, ѡг-њѐм, сџѐг-ном*.

¹ Зборник у част Богдана Поповића, стр. 278.

на́д-мен, се́д-мина, дѣ́-мица, дѣ́-на, су́к-ња, док други осећају да та граница иде испред целе групе сугласника, не само кад им претходи дуг вокал него и после слога с кратким вокалом, или, у случајевима где и други моменти долазе до изражаја, преовлађује оно чему ти моменти иду у прилог.

На ово колебање, тј. условљеност двојаког осећања границе слога у речима са сугласничком групом од једног експлозивног сугласника на првом и експлозивно-сонантног на другом месту упућује нас и Вуково и Даничићево дељење на слоге оних речи у средини код којих се јављају дотичне сугласничке групе. Код Вука је претежно (али не увек) граница слога иза експлозивног сугласника а испред носног сонанта, док Даничић знак за преношење речи у наредну врсту нешто чешће ставља испред целе ове сугласничке групе¹.

Када се носни сонанти налазе у сугласничкој групи на првоме месту, они се такође и ту понашају или као експлозивни сугласници или као прави сонанти. У речи *шѣ́-мница*, рецимо, границу слога једни осећају испред целе сугласничке групе, а по другима та граница први сугласник оставља првоме слогу. Према нашем схватању овде је експлозивност изразитија, али само у првог сугласника, и границу слога осећамо испред целе сугласничке групе, како у *шѣ́-мница*, тако и у: *хра́-нљив*, *дѣ́-мљив*, *мѣ́-мла*, *зѣ́-мља*, *шѣ́-мњан*². У речи *шра́м-вај*, међутим, граница слога је између првог и другог сонанта, зато што то однос ова два уснена сугласника налаже. Та два сугласника у оваквоме положају или се уједначавају (по месту образовања) према другом сугласнику, па првог потпуно нестаје, као у простонародном изговору *шра́вај*, или се пак лабиодеталност првог и билабијалност другог у изговору потенцирају завршавањем потпуног изговора првог сугласника, што се постиже падом акцента слога на томе месту и међусложном, дакле, паузом

¹ В. примере из Вука и Даничића које А. Белић даје у својој расправи у Зборнику Богдана Поповића на стр. 282 и 283.

² Границу слога у овде наведеним речима на овај начин обележава и Ј. Вуковић (Наш језик књ. V н. с., стр. 109).

иза овога а испред наредног сугласника. Ми се на овоме примеру детаљније задржавамо не само да потврдимо сву сложеност проблема већ да тиме покажемо како се природа појединих сугласника не може узимати апсолутно, већ онаква каква се она јавља у њиховој вези са појединим другим гласовима. И А. Абеле је сасвим у праву када замера фонетичарима који својства посебних гласова потпуно преносе на њих и када их посматрају у вези с другим гласовима, онако како се они јављају у речима¹.

Посебна природа африката у вези с границом слога, по нашем мишљењу, захтева и посебно разматрање сугласничких група с овим гласовима на првоме месту. Африкате су код нас с обзиром на границу слога обично третиране као експлозивни сугласници². Међутим, Ј. Вуковић је, у овде већ наведеној расправи својој о граници слога, изнео мишљење да се ови гласови у једноме случају понашају друкчије од експлозивних, да они, наиме, због сложености, те сувишног „нагомилавања сугласничких елемената кад се нађе имплозија + струја сложеног гласа (африката) и још уз то сонорна делимична експлозија са струјом...“³ не припадају истоме слогу ни са сонантима иза себе, него граница слога иде иза африката а испред сонаната, што потврђује следећом поделом речи на слоге: *бач-ва, бјеч-ве, циц-вара, наћ-ве, цуц-ла и Шућ-рија* (за разлику од: *же-шва, бра-два, ва-шра, ме-шла*), па штавише и *Шућ-ро*. Ја пак налазим да је неједнако понашање африката и експлозивних сугласника управо на другој страни. И проф. Белић, у наставку иза Вуковићева чланка, доказује, супротно од њега, да у природи африката још има елемената који их везују са сугласницима иза њих, скрећући пажњу притом на њихов тесначко-преградни карактер према искључиво преградном карактеру експлозивних сугласника. Нагомиланост сугласника на коју Вуковић указује може каткад бити разлог за њихово растављање границом слога, али овде нема ни говора о таквој нагомиланости, јер се ту не ради о више сугласника, па стварно ни о сложеним сугла-

¹ Slavica III (1924—1925), стр. 17.

² В., пре свега, Зборник у част Богдана Поповића, стр. 278.

³ Наш језик књ. V н. с., стр. 114—116.

сницима, иако се африкате тако погрешно зову, него само о споју „од елемената два гласа грађена једним артикулационим покретом“¹. А још је важнија чињеница што од елемената експлозивних сугласника њима недостаје оно што је за ове гласове најкарактеристичније, тј. експлозија, јер елементи који овоме претходе, имплозија и оклузија, при њихову изговору прелазе у фрикацију. И у африката је, свакако, изразитија фрикативност од експлозивности. А ова последња је, како нам је то познато, управо оно што гласове с њом тесно везује за све сугласнике, а не само за сонанте. Према томе се африкате, као гласови с релативно развијеном фрикативношћу, и то у другом делу своме, складно стапају у целину наредног слога са свим сугласницима иза себе, без обзира на то какви били ти сугласници, не само у примерима са сонантима на другоме месту, које наводи Вуковић, где их у ту фонетску целину привлачи и сама природа сонаната, и не само у примерима као што су: *Бѣ-чка, бѣ-чкѣ, шрѣ-чкѣ, јунѣ-чкѣ, вѣштѣ-чкѣ, сѣљѣ-чкѣ, стрѣљѣ-чкѣ, војнѣ-чкѣ*, у којима није ни могућа друкчија граница слога иза дугог вокала — већ и у: *звѣ-чка, мѣ-чка, шѣ-чка, игра-чка, њлѣ-чка, срѣ-чка, њѣ-чка, срд-ћкѣ, помѣ-ћкѣ* и сл., где ову границу условљава искључиво природа африката. Чак ни у примерима као што су последња два, у којих су у питању врло продуктивни наставци, по нашем осећању, ни ова околност не мења границу слога.

Поред већ приказане природе африката и осећања границе слога поред њих, истоветног у многих од оних за које се може сматрати да добро осећају правилан изговор и гласовне целине слога у њему, — у потврду за овакву границу слога испред африката можемо навести и губљење сродних сугласника иза њих. У примерима: *јунѣчкѣ, девојачкѣ, сѣљѣчкѣ, млѣдѣчкѣ* нестало је сугласника с од наставка *-ски* зато управо што је претходна африката с њим тесно била везана, дакле — и у слоговну целину. Да су крајњи слог општег дела и некадашњи наставак, са сугласником с на првом месту, припадали

¹ Зато је за њих много срећнији Милетићев назив *сливени* сугласници (Основе фонетике, стр. 40).

један једном а други другом слогу, онда би се с у њему чувало, као што се чува у *вдѣсѣво* (односно *вдѣсѣво*). Африкате не припадају истом слогу једино са фрикативним сугласницима којих елементе садрже у другој делу своје. А то заједно са свим што смо о њима рекли значи да се африкате у вези са границом слога понашају као фрикативни, а не као експлозивни сугласници. Мора се, истина, признати да и индивидуално постоји неједнака изразитост првог и другог елемента у африката, тј., да, и обрнуто, у њих може бити изразитији експлозивни елемент од фрикативног. И у овој ће се случају, разумљиво је, африкате у вези с границом слога понашати као експлозивни, а не као фрикативни сугласници.

Из целог нашег назлагања може да се изведе овај закључак.

1) Изговорна граница у вези са сугласничким групама у средини вишесложних речи долази:

а) непосредно иза свих дугих вокала а испред целе групе сугласника, која припада другој слогу, без обзира на распоред и природу сугласника у тој групи, са јединим изузетком када се на првом месту налази сонант *ј*, који је природом својом истоветан са несложним гласовним елементом дифтонга, па је, као такав, неодвојив од вокала испред себе, те граница слога иде иза њега а испред осталих сугласника дотичне групе;

б) иза кратких вокала претходног а испред целе сугласничке групе наредног слога ако је у тој групи на првом месту неки фрикативни сугласник или било која африката, и овде такође са јединим изузетком када и на другој месту у сугласничкој групи долази сугласник с гласовним елементима сличне природе;

в) опет иза кратког вокала а испред групе од два сугласника када се у њој на другој месту налази неки прави (а не носни) сонант, а непосредно испред њега је било који други сугласник, уколико то није који сонант исте природе, у коме случају први сонант припада првој а други другој слогу.

2) Граница слога разбија сугласничку групу иза кратких вокала ако је у тој групи први неки експлозивни, а други било који сугласник сем правих сонаната, који себи привлаче све, па и експлозивне сугласнике.

3) Носни сугласници: *м, н и њ* сонанти су нарочите врсте; они нису прави сонанти већ експлозивно-сонантни сугласници, и зависно од тога да ли је у њима изразитији први или други од ових елемената, они се понашају или као експлозивни сугласници или као сонанти.

Ова изговорна граница слога — да се укратко вратимо поново на практичну страну питања — због сложености чинилаца који је условљавају не мора и у писању бити тачно означавана (тим пре што она тамо где има више сугласника у групи ремети и визуелну хармонију, па се, при преношењу, знак за прелом речи (-) може ставити и тамо где није гласовна граница слога). Али то не значи да би било оправдано давати нека вештачка правила која би онемогућавала стављање овога знака баш на изговорној граници између слогова. А у сваком је случају оправдано настојање да правопис овде остави више слободе писцима.

М. Стевановић